

Archerin realismista pragmatismiin rortylaiseen versioon

Tero Piironen: Margaret Archerin dualistinen yhteiskuntateoria – kriittinen tarkastelu pragmatistisesta näkökulmasta. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 79. Turun yliopisto 2013. 315 s. ISSN 1235-9114, ISBN 978-951-29-5550-3

Tero Piironen väitöskirjan aiheena on Margaret Archerin realistinen yhteiskuntaontologia ja siihen liittyvä ihmiskäsitys. Kohteen rekonstruoinnin lisäksi tutkielmaan sisältyy laaja pragmatismiin nojaava osuus, jossa Archerin teoriaa arvioidaan kriittisesti.

Piironen keskittyy ennen muuta kolmeen Archerin teokseen, jotka ovat *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach* (1995; jäljempänä RST), *Being Human: The Problem of Agency* (2000; BH) ja *Structure, Agency and the Internal Conversation* (2003; SAIC). Tämä on perusteltua, koska kaksi jälkimmäis-

tä antavat kattavan kuvauksen Archerin ihmiskäsityksestä ja ensimmäinen sen taustalla olevasta yhteiskuntaontologiasta.

Kun ensimmäisen pääluvun, ”Margaret Archerin morfogeeneettinen realismi”, aiheena on Archerin yhteiskuntaontologia, keskustelun kohteena on ennen muuta RST. Teos lukeutuu tieteenfilosofisesti tieteellisen/kriittisen realismin koulukuntaan, jonka mukaan tiedollisista konstruktioistamme riippumaton todellisuus on olemassa, ja paras keino saada siitä tietoa on moderni tiede. Siksi yhteiskuntaontologiat tulee laatia noudattaen ns. *scientia mensura* -periaatetta eli siten, että ne ovat yhteensopivia tieteen tulosten kanssa, ja niitä tulee tarvittaessa muuttaa tieteen tulosten muuttuessa. Archerille parhaiten nykytieteen tulosten kanssa yhteensopiva yhteiskuntaontologia on dualistinen eli rakentuu toisiinsa palautumattomien mutta keskinäisessä vuorovaikutuksessa olevien yksilöilmiöiden tason ja yhteiskunnan tason varaan. Hän asettaa tämän ontologian kriittiseen suhteeseen kolmenlaisten vaihtoehtoisten konseptioiden kanssa. Ensimmäinen redusoi koko yhteiskunnallisen todellisuuden yksilötason ilmiöihin (mm. rationaalisen valinnan teoreetikot). Päinvastainen virhe on redusoida inhimillinen todellisuus yhteiskunnallisiin

rakenteisiin (mm. strukturalistit ja funktionalistit). Lisäksi Archer vastustaa kolmattakin väärinymmärrystä, jota hän kutsuu ”keskustasulauttamiseksi”. Siinä rakenteet ja yksiköllinen kognitio kietoutuvat toisiinsa ainakin osittain läpinäkymättömällä tavalla, joka tekee kausaalisuhteiden analyysin mahdottomaksi (Giddensin rakenteistumisteoria, Bourdieun käytännön teoria ja pragmatismi). Mihinkään näistä lähestymistavoista ei paneuduta tässä luvussa, jonka aiheena on Archerin dualistisen ontologian esittely, jossa yksilötaso ja yhteiskunnan rakennetaso koetetaan pitää erossa toisistaan. Archerin konseption esittely on tiivistä ja reilua. Silti lukija jo aavistaa, että Piironen sympatiat ovat toisaalla.

Toisen pääluvun, ”Archerilainen ihmiskäsitys, toimintateoria ja sosiaalisen elämän mekanismit”, materiaalia ovat ennen muuta BH ja SAIC. Niissä argumentoidaan yhteiskuntarakenteen tasoon redusioimattoman ja sitä edeltävän minätietoisuuden sekä sen varaan rakentuvan sisäisen keskustelun mahdollisuuden ja olemassaolon puolesta. Taaskin Archerin konseptio esitetään selkeästi ja reilusti, mutta yhteiskuntaontologisesti vakuuttavaa siitä ei näin tule. Sen sijaan Piironen kommentoi myönteisesti mahdollisuutta käyttää empiirisessä tutkimuksessa hyväksi Archerin osittain

vuorovaikutuksessa empiirisen evidenssin kanssa kehittämää eri ihmisten identiteettiä hallitsevien refleksiivisyysmoodien jaottelua. Refleksiivisyysmoodeja on neljä: kommunikatiivista refleksiivisyyttä ilmentää ratkaisujen teko keskustelussa muiden kanssa, autonominen refleksiivisyys viittaa itsenäisen elämänsuunnitelman olemassaoloon, metarefleksiivisyys tarkoittaa taipumusta elämänsuunnitelman jatkuvaan uudelleenarviointiin ja murtunut refleksiivisyys passiiviseen ulkoisten olosuhteiden armoilla oloon.

Viimeinen pääluku, ”Pragmatistinen antidualismi ja archerilainen dualismi yhteiskuntateoreettisina näkökulmina: vertailua ja arviointia”, esittelee ennen muuta Deweyn ja Rortyn teoretisointiin nojautuen pragmatistisen lähestymistavan ja arvioi Archerin teoriaa sen valossa. Piironen pragmatismen neljä peruspilaria ovat toimintakeskeisyys, darwinilaisuus, prosessimetafysiikka ja yhteisön olennaisuus. Piironen tarkastelussa tämä ”keskustasulauttamisen” muoto pesee Archerin dualismin mennessä tullen ja pääpiirteissään vakuuttavalla tavalla. Erityisesti ilahduin laajahkosta emergenssin käsitteen eri käyttötapojen tarkastelusta, jonka tulemana on, että koko käsite on käytökelvoton, vaikka Piironen ilmaiseekin asian kohteliaalla

tavalla toteamalla, että käsitettä voidaan käyttää, jos sille kehitetään niin mieto tulkinta, että se on käytännössä synonyyminen vallitsevaan maailmankuvaamme sisältyvän anomalian kanssa.

Käteän Piironen tarkasteluita jää tiivis kuvaus Archerin yhteiskuntateoriasta ja johtopäätös, jonka mukaan rationaalinen lukija ottaa lähtökohdakseen mieluummin pragmatismen monistisen kuin Archerin dualistisen yhteiskuntaontologian. Tulos tuotetaan ammattitaitoisen yhteiskuntateoreetikon tavoin työskennellen, ja tutkielman sanonta on kauttaaltaan lavertelematonta ja aihepiirin vaikeuden huomioiden konstailematonta, mitä voidaan pitää yhtenä kypsän teoreettisen työn keskeisenä tunnusmerkkinä.

Kriittisiä huomautuksiakin voidaan tosin esittää.

Piironen arvio Archerin refleksiivisyysmoodeista on hämmästyttävän myönteinen. Siitä poiketen voisi ensinnäkin väittää, että kysymys on varsin tavanomaisesta keskiluokkaisen arkijärjen luokittelusta, jossa ihmiset jaetaan tumpeiloihin (murtunut refleksiivisyys), vilpittömiin hölmöihin (kommunikatiivinen refleksiivisyys), keskiluokkaiseen uranrakentajiin Buddenbrookien 2.

sukupolven tapaan (autonominen refleksiivisyys) ja keskiluokkaiseen haihattelijoihin Buddenbrookien 3. sukupolven ja Floridan ”luovan luokan” tapaan (metarefleksiivisyys). Toiseksi Archer ei luokittelua rakentaessaan noudata tieteellisten realistien *scientia mensura*-periaatetta, jonka mukaan tuon tyyppiset erottelut pitäisi rakentaa keskustelusuhteessa asiaa koskevan olemassa olevan tieteellisen tutkimuksen kanssa eikä niin, että teoreetikko luokittelee itse kokoamiaan pieniä aineistoja oman arkijärjensä varassa.

Toiseksi, otsikon ja tutkielman rakenteen pohjalta arvioiden nimenomaisesti Archeria käsittelevässä tutkimuksessa on pettymys lukijalle, että Archerin kritiikki ei ole lainkaan konstruktivistista. Pikemminkin käy niin, että Archerin lähestymistavasta ei jää kiveä kiven päälle. Olisi voinut kuvitella, että kun teoreetikko tekee tutkielmaa laatiessaan ison työn, motivaationa olisi ollut saada muutakin kuin negatiivinen tulos. Tällainen tuloshan oikeastaan perustelisi tutkielman aiheen vaihtoa Archerin teoriasta pragmatismiin. Tutkielman luonne väitöskirjana tosin tekee ymmärrettäväksi, ettei näin ole tehty: aito opiksi ottaminen väitöskirjan tekoprosessin aikana opituista asioista ei nykyisillä väitösaikatauluilla

enää ole mahdollista. Johtopäätösten aika jää siis väitöskirjan jälkeiseen tuotantoon.

Kolmanneksi olisi ollut kiinnostavaa, jos pragmatismen realistisista varianteista (erityisesti Charles Peirce) olisi myös keskusteltu. Nyt muun muassa runsaat myönteiset Rorty-viitteet antavat sen kuvan, että pragmatistin on Archerin myötä haudattava myös realismi – mikä on mahdollinen, mutta ei välttämätön johtopäätös. Ylipäätään Peircen pragmatismia tuntevaa lukijaa jää vaivaamaan se, että Piironen tulkinta yhteiskunnalliseen toimintaan vaikuttavista rakenteista – ”rakenteet, ne olemme me” – keskittyä pelkästään semioosinsisäisiin objekteihin eikä ota lainkaan huomioon niitä semioosin ulkopuolisia objekteja, joita luonnontiede tutkii. Eläessämme tänään ja tulevaisuudessa yhä pahenevan ympäristökatastrofin oloissa näin pitkälle viety humanismi on ylellisyyttä, johon yhteiskuntatieteilijällä ei ole varaa.

Semioosinsisäisiäkin objekteja Piironen tulkitsee lähinnä Rortyn kielellisen käänteän teoretisoinnin virittämästä perspektiivistä: kaikki inhimillinen on kontingenttia ja Nietzscheä mukaillen todellisuus on plastista materiaalia, jota ”kieli marsivien metaforien armeijana” muotoilee. Tällöin käy niin, että

myös semioosinsisäisistä objekteista tarkasteluun tulevat lähinnä kielelliset merkit, ja muut merkisuhteet jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Tämäkin hämärtää mahdollisuutta käsitellä referenssisuhteita informatiivisesti.

Laajemminkin pragmatismia siis voisi tulkita. Piironen tutkimus on silti hyödyllistä ja ajatuksia virittävää luettavaa sekä Archerin realismin kritiikistä että pragmatistisesta yhteiskuntateoriasta kiinnostuneille.

Risto Heiskala